

Paweł SEKUŁA 

Uniwersytet Jagielloński

pawel.sekula@uj.edu.pl

SYMBOLE NIENAWIŚCI

DEWASTACJA POMNIKA JÓZEFA PIŁSUDSKIEGO I CZWÓRKI LEGIONOWEJ W KRAKOWIE – CHARAKTERYSTYKA WYBRANYCH ASPEKTÓW

ABSTRACT Symbols of Hate: Vandalism Against the Monument to Józef Piłsudski and the Legion Quartet in Cracow – Characteristics of Selected Aspects

The aim of this article is to analyze contemporary symbols and signs associated with radical and extremist systems, political movements and paramilitary organizations in Ukraine, especially in the context of the events in Cracow in 2021, when the monument to Józef Piłsudski and the Legion Quartet were vandalized. The letter „N” was painted on the pedestal of the monument to Józef Piłsudski and Four legionnaires were painted yellow and blue – colors of the Ukrainian flag in reverse order. There was also a piece of cardboard left with the inscription “Poland – not only for the gentry”.

Keywords: vandalism, symbols of hate, nazism, fascism

Słowa kluczowe: wandalizm, symbole nienawiści, nazizm, faszyzm

WSTĘP

Na początku listopada 2021 roku wiele kanałów informacyjnych w Polsce zdominowały doniesienia o dewastacji pomnika marszałka Józefa Piłsudskiego i Czwórki Legionowej w Krakowie. W nocy z 5 na 6 listopada pomnik autorstwa znanego artysty rzeźbiarza Czesława Dźwigaja został zniszczony przez niezidentyfikowanych sprawców. Agencje prasowe i policja potwierdziły, że Czwórka Legionistów została zamalowana żółtą i niebieską farbą w dwa równoległe pasy, natomiast na cokole pomnika Józefa Piłsudskiego narysowano przekreśloną literę „N”. Na miejscu zdarzenia znaleziony został także karton z napisem „Polska nie tylko dla panów” wykonany cyrylicą w językach ukraińskim i rosyjskim¹.

Pierwsze komentarze wskazywały, że sprawcami mogli być Ukraińcy lub osoby innej narodowości, zwłaszcza rosyjskiej. Ambasada Ukrainy w Polsce wydała oświadczenie, w którym była mowa o prowokacji: *Ten haniebnny incydent, który miał miejsce w przededniu Święta Niepodległości Rzeczypospolitej Polskiej, traktujemy jako prowokację mającą na celu pogorszenie dobrosąsiedzkich stosunków między Ukrainą a Polską*². O prowokacji m.in. miało świadczyć „pomyłkowe” pomalowanie pomnika w odwrócone barwy flagi Ukrainy (Czwórka została pomalowana w kolory żółto-niebieskie zamiast ukraińskich niebiesko-żółtych). Katarzyna Cisło z zespołu prasowego małopolskiej policji nie wykluczyła, iż prowokacja była *chęcią zrzucenia odpowiedzialności za ten czyn na obywateli Ukrainy*³. Wśród komentarzy w mediach społecznościowych przeważały opinie o rosyjskiej prowokacji i „zielonych ludzikach” Putina, czego dowodami miały być nie tylko odwrócona kolejność barw, ale także napis w językach ukraińskim i rosyjskim (słowo „Polska” zostało napisane po rosyjsku). Minister sprawiedliwości Zbigniew Ziobro ogłosił, że jest możliwa *Inspiracja z zagranicy, kraju, który w niewielkim stopniu graniczy z Polską*⁴. W odniesieniu do odwróconych kolorów flagi ukraińskiej pojawiały się także stwierdzenia Ukraińców mieszkających w Polsce, że nie uczyniliby tego np. ukraińscy nacjonaliści, bowiem *Do flagi ukraińskiej odnoszą się z szacunkiem, nigdy nie odwracaliby jej do góry nogami*⁵. Natomiast prawie w ogóle nie podejmowano

¹ *Zdewastowano pomnik Piłsudskiego i Legionistów. Policja szuka sprawców*, Polska Agencja Prasowa, 6 XI 2021, [online] <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C992383%2CZdewastowano-pomnik-pilsudskiego-i-legionistow-policja-szuka-sprawcow.html>, 10 XII 2021.

² *Oświadczenie Ambasady Ukrainy w Rzeczypospolitej Polskiej w związku z aktem wandalizmu wobec pomnika Józefa Piłsudskiego w Krakowie*, Ambasada Ukrainy w Rzeczypospolitej Polskiej, 6 XI 2021, [online] <https://poland.mfa.gov.ua/pl/news/oswiadczenie-ambasady-ukrainy-w-rzeczypospolitej-polskiejw-zwiazku-ze-zbezczeszczeniem-pomnika-jozefa-pilsudskiego-w-krakowie>, 10 XII 2021.

³ *Zdewastowano pomnik Piłsudskiego...*

⁴ *Jeden ze sprawców dewastacji pomnika Piłsudskiego w Krakowie zatrzymany. Ziobro: Możliwa inspiracja z zagranicy, kraju, który w niewielkim stopniu graniczy z Polską*, Gazeta Wyborcza Kraków, 15 XI 2021, [online] <https://krakow.wyborcza.pl/krakow/7,44425,27806945,krakow-rmf-jeden-ze-sprawcow-dewastacji-pomnikow-pilsudskiego.html>, 10 XII 2021.

⁵ M. Mamoń, P. Tymczak, *Kraków. Zdewastowany pomnik marszałka Józefa Piłsudskiego i Legionistów. Ambasada Ukrainy: „To prowokacja”. Policja szuka sprawców*, Gazeta Krakowska, 6 XI 2021,

w środkach masowego przekazu tematu symbolów, które pojawiły się na pomniku Józefa Piłsudskiego, co zapewne było spowodowane brakiem umiejętności odczytania ich znaczenia i właściwej interpretacji, podobnie jak nieznanąszością szerszego kontekstu.

Hipotezy formułowane przez komentujących były często rezultatem pobieżnej wiedzy, nawet wśród samych Ukraińców, na temat ukraińskiej historii, a także symboliki i haseł używanych przez różnego rodzaju organizacje, ugrupowania i radykalne subkultury. W rezultacie dało to asumpt do różnego rodzaju uogólnień i niezwyrfikowanych wniosków powielanych przez media.

Celem niniejszego artykułu jest analiza współczesnych symboli i znaków związanych z radykalnymi i ekstremistycznymi systemami, ruchami politycznymi oraz organizacjami paramilitarnymi. Z perspektywy wydarzeń w Krakowie podjęto próbę odpowiedzi na pytanie o tło i podłoże symboliki zarówno barw żółto-niebieskich na pomniku Czwórki Legionowej, jak i litery „N” namalowanej na cokole pomnika Józefa Piłsudskiego. Co one oznaczają i jaki jest ich wydźwięk? Niniejsze studium oparte na jakościowej analizie materiału badawczego i uzyskanych na jej podstawie faktograficznych ustaleń umożliwia nie tylko odpowiedź na powyższe pytania, ale ma istotne znaczenie w kontekście art. 256 § 1 k.k. dotyczącego nawoływania do nienawiści na tle różnic narodowościowych, etnicznych, rasowych, wyznaniowych albo ze względu na bezwyznaniowość, a także propagowania faszystowskiego lub innego totalitarnego ustroju państwa⁶.

TŁO I SYMBOLIKA

Oficjalnymi barwami flagi ukraińskiej są niebieski i żółty w dwóch poziomych pasach, z których górny jest koloru niebieskiego, a dolny koloru żółtego. Takie barwy zostały zatwierdzone podczas posiedzenia Rady Najwyższej Ukrainy 18 września 1991 roku, a następnie w uchwale O państwowej fladze Ukrainy z 28 stycznia 1992 roku. Zgodnie z art. 20 Konstytucji Ukrainy z 28 czerwca 1996 roku państwowa flaga Ukrainy to *Flaga z dwóch równych poziomych pasów w kolorze niebieskim i żółtym*⁷.

Nie ulega zatem wątpliwości, że kolory na pomniku Czwórki Legionowej nie odpowiadają oficjalnym barwom flagi ukraińskiej. W praktyce na Ukrainie podczas różnych uroczystości można zobaczyć aż trzy rodzaje flag: niebiesko-żółte, czerwono-czarne i żółto-niebieskie (błękitne). W przypadku kolorów żółto-niebieskich może nawet powstać wrażenie, że jest to skutek zwyczajnej pomyłki. Tymczasem z uchwałą z 1992 roku nie zgadzają się niektóre środowiska i ruchy społeczne na Ukrainie, które na co dzień używają barw żółto-błękitnych. To dość egzotyczne spektrum ludzi reprezentujących różne grupy społeczne i zawodowe od wielu lat dąży do zamiany oficjalnych barw

[online] <https://gazetakrakowska.pl/krakow-zdewastowany-pomnik-marszalka-jozefa-pilsudskiego-i-legionistow-ambasada-ukrainy-to-prowokacja-policja-szuka-sprawcow/ar/c1-15889933>, 10 XII 2021.

⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz.U. 1997, nr 88, poz. 553 z późn. zm.

⁷ Konstytucja Ukrainy, Kyiv 2014, s. 20.

flagi ukraińskiej poprzez popularyzowanie swoich poglądów, pisanie petycji do władz, zbieranie podpisów i organizowanie konferencji. Jednym z przykładów tego typu ruchu była organizacja Żółto-błękitna Flaga, która ogłosiła, że jej celem jest powrót do historycznych barw Ukrainy. W 2014 roku członkowie organizacji zwrócili się do parlamentarzystów Rady Najwyższej z apelem o przywrócenie „oryginalnych barw” flagi ukraińskiej (w formie odpowiedniej ustawy). Według inicjatorów akcji taka decyzja byłaby aktem historycznej sprawiedliwości i jednocześnie wzbogaceniem flagi narodowej o *duchowo-filozoficzną i sakralną treść, która odpowiada światopoglądowi i moralno-etycznym podstawom narodu ukraińskiego*⁸. Trzy lata później rok 2017 organizacja ogłosiła rokiem narodowej żółto-błękitnej flagi⁹.

Roszczenia środowisk działających na rzecz przywrócenia barw żółto-błękitnych bazują na rzekomych dowodach historycznych. Faktem jest, że barwy żółto-niebieskie w dwóch poziomych pasach, z których górny jest koloru żółtego, a dolny koloru niebieskiego, w ukraińskiej symbolice narodowej pojawiły się po raz pierwszy w okresie kształtowania się narodowości ukraińskiej na terenie Galicji Wschodniej (Lwów) oraz podczas walk o niepodległość na początku XX stulecia. Taki zestaw barw był używany przez różne formacje ukraińskie podczas pierwszej wojny światowej, m.in. przez Związek Wyzwolenia Ukrainy zorientowany na państwa centralne (Niemcy i Austro-Węgry), a także w okresie funkcjonowania Ukraińskiej Republiki Ludowej (URL) w latach 1917-1921. Był to czas krystalizacji ukraińskich symboli narodowych i kolejność barw nie była wówczas ustalona, stąd wykorzystywano oba warianty: żółto-niebieski (rzadko) i niebiesko-żółty (znacznie częściej). W okresie międzywojennym zestaw żółto-niebieski sporadycznie pojawiał się na naramiennikach i naszywkach członków Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów (OUN), a następnie OUN-M (Andrija Melnyka)¹⁰. Natomiast bezpodstawnie zwolennicy barw żółto-błękitnych powielają mit, jakoby flagę w takim zestawieniu kolorów zatwierdził w 1918 roku przewodniczący Ukraińskiej Centralnej Rady i faktyczny prezydent państwa ukraińskiego Mychajło Hruszewski¹¹. Następnie barwy miały zostać odrzucone przez hetmana Pawła Skoropadskiego, nie bez intrygi sił prorosyjskich¹².

⁸ *Prapor peremohy. Povernemo Natsional'nyi Prapor Ukraïni!*, Prapor.ukr, [online] <http://xn--80a2abdd.xn--j1amh>, 12 XII 2021; *İniciüvati zatverdžennâ Deržavnogo Prapora Ukraïni z žovtim kołorom zgori, sinim znizu, Elektronni petytsiï — Ofitsiïne internet-predstavnytstvo Prezydenta Ukraïni*, 32 VIII 2015, [online] <https://petition.president.gov.ua/petition/795>, 12 XII 2021.

⁹ *Tamże*.

¹⁰ I. Ol'khov's'kyi, *Khto perevertach prapora?*, Ukraïns'kyi interes, 1 XI 2022, [online] <https://uain.press/articles/hto-perevertach-prapora-1101090>, 3 IV 2023; T. Skotyn's'kyi, *Ukraïns'kyi herb ta prapor*, L'viv 1935, *passim*. Polityczni przeciwnicy „melnykowców” – OUN-B (Stepana Bandery) – zaczęli wykorzystywać barwy niebiesko-żółte.

¹¹ Ukraińska Centralna Rada była organem ustawodawczym państwa ukraińskiego – Ukraińskiej Republiki Ludowej (1917-1920).

¹² O. Oles', *Zhovto-blakytnyi prapor Peremohy, prapor Novoï Ukraïny! Vse taiemne staie iavnym abo iakyi prapor povynna maty Ukraïna*, Prapor.ukr, [online] <http://xn--80a2abdd.xn--j1amh/zhovto-blakitny-prapor-peremohy-prapor-novoyi-ukrayini-vse-tayemne-staye-yavnim-abo-yakiy-prapor-povinna-mati-ukrayina/#more-2960>, 12 XII 2021; A. Hrechko, *Syn'o-zhovtyi chy zhovto-blakytnyi?*

W poglądach promotorów „prawdziwej flagi ukraińskiej” obecne są m.in. teorie pseudohistoryczne, np. teoria głosząca, że żółto-błękitny zestaw barw miał być obecny w kulturze trypolskiej 4 tys. lat p.n.e., którą pewna liczba badaczy na Ukrainie i polityków na czele z byłym prezydentem Wiktorem Juszczenką bezzasadnie odnosi do początków kształtowania się narodu ukraińskiego. Żółto-błękitny kolor miał również dominować na Rusi jeszcze na długo przed przyjęciem chrześcijaństwa przez Włodzimierza Wielkiego (988) i był związany z oddawaniem czci Bogu Słońcu¹³. Stąd nurt żółto-niebieskiej flagi jest dzisiaj silnie reprezentowany w ukraińskich organizacjach neopogańskich nawiązujących do słowiańskich (tj. przedchrześcijańskich) wierzeń i tradycji dawnej Rusi.

Oprócz motywów neopogańskich znajdziemy wśród argumentów na rzecz przywrócenia barw żółto-błękitnych także elementy filozofii Wschodu (yin i yang), New Age, ezoteryzmu, astrologii (kosmiczny rytm etc.), prawosławnych kanonów malarstwa ikonowego, a nawet zasady feng shui¹⁴. Kwitnie prawdziwy synkretyzm religijno-filozoficzny, w którym nie brak myślenia magicznego, choć niektórzy odwołują się również do europejskich reguł heraldycznych¹⁵. Kolory żółty i błękitny miały od czasów prasłowiańskich symbolizować dwa żywioły: ogień i wodę, a w układzie żółto-błękitnym miały być wyobrażeniem kosmicznej harmonii tych żywiołów¹⁶. Inne tłumaczenie to żółty symbolizujący Słońce lub duchowość, a niebieski (błękitny) Ziemię lub materię. Według filozofii Wschodu połączenie koloru niebieskiego na górze, a żółtego pod nim jest wyrazem panowania chaosu. Popularna w środowiskach zwolenników barw żółto-błękitnych anegdota głosi, że w 1992 roku chińska artystka Mao Mao (1964-1999) prosiła ówczesnego prezydenta Leonida Krawczuka o zamianę kolorów, gdyż jej zdaniem niebiesko-żółta kombinacja symbolizowała upadek i degradację kraju. Zgodnie z chińską Księgą Przemian układ kolorów na państwowej fladze Ukrainy symbolizuje, oznaczający stagnację i zastój, heksagram Pi, gdy kolory żółto-błękitne (heksagram Tai) oznaczają rozkwit¹⁷. Wśród propagatorów żółto-błękitnej flagi bardzo aktywny jest m.in. ukraiński pisarz i futurolog Ihor Kahanec, który zasłynął twierdzeniami o aryjskim pochodzeniu Jezusa Chrystusa i Ukrainie jako światowym centrum rasy aryjskiej. Kahanec wierzy w magiczne oddziaływanie symboliki i uważa, że zmiana kolorów flagi pomoże Ukraińcom wejść na *wyższy poziom energetyczny*¹⁸.

Mify pro „perevernutyi” prapor, Istorychna pravda, 14 I 2014, [online] <https://www.istpravda.com.ua/articles/2014/01/14/140850/>, 12 XII 2021.

¹³ *Druha chastyna Hromads'kykh slukhan' „Derzhavnyi prapor”*, YouTube, 22 III 2016, [online] https://www.youtube.com/watch?v=edM_yLy_Oqo, 12 XII 2021.

¹⁴ *Hromads'ki slukhannia „Derzhavnyi prapor”, m. Kyiv*, YouTube, 22 III 2016, [online] <https://www.youtube.com/watch?v=1YeHoDKEkcc>, 12 XII 2021.

¹⁵ *Druha chastyna Hromads'kykh slukhan'...*

¹⁶ *Tamże.*

¹⁷ *Tamże.*

¹⁸ *Natsional'ni symboly ukraïntsi: avtentychnist' i spotvorennia*, YouTube, 9 IV 2015, [online] <https://www.youtube.com/watch?v=fATbBfkPf54>, 14 XII 2021.

Wielu zwolenników odwrócenia kolejności pasm na fladze wierzy, że obecne barwy oficjalnej flagi ukraińskiej odpowiadają za nieszczęścia spadające na kraj i są przedłużeniem zaplanowanej 30 lat temu specoperacji Moskwy przeciwko Ukrainie. Siły rosyjskie oraz pozostający pod ich wpływem postkomunistyczni politycy i naukowcy mieli w 1991 roku zmusić (lub przekonać podstępem wedle innej wersji) prezydenta Leonida Krawczuka do zaakceptowania tej zgubnej dla kraju wersji barw. Tym samym Ukraina zazna dobrobytu i opanuje chaos tylko po oficjalnej akceptacji kolorów żółto-błękitnych (wejdzie w swój „złoty wiek”)¹⁹. Co ciekawe, tą samą argumentacją o rosyjskiej prowokacji posługują się niektórzy obrońcy oficjalnej flagi, którzy twierdzą, że próba odwrócenia kolorów jest działaniem inspirowanym przez Kreml lub przez innych wrogów Ukrainy, aby podzielić społeczeństwo i skierować jego uwagę na sprawy nieistotne²⁰.

Zestaw barw żółto-błękitnych jest także propagowany przez osoby niezwiązane z żadną organizacją lub strukturą i nieidentyfikujące się z jakąkolwiek ideologią lub systemem politycznym. Zapewne ruch zwolenników żółto-błękitnej flagi pozostałby ekscentrycznym i dość marginalnym zjawiskiem, gdyby nie wydarzenia w 2014 roku, które wstrząsnęły Ukrainą. Podczas ukraińsko-rosyjskiego konfliktu zbrojnego na Donbasie kolor żółto-błękitny nabrał dodatkowego znaczenia. Stało się tak za sprawą wielu ukraińskich batalionów ochotniczych walczących na wschodzie kraju, dla których barwy żółto-błękitne stały się znakiem rozpoznawczym. Najważniejsze to batalion „Azow” (później pułk), „Donbas” (następnie 2. Batalion Specjalnego Przeznaczenia „Donbas”) i „Ajdar” (później 24. Samodzielny Batalion Szturmowy „Ajdar”). Głównym powodem przyjęcia takiego zestawu kolorów przez oddziały ochotnicze była chęć odróżnienia się od oficjalnych wojsk rządowych i podkreślenie swojej autonomii wobec władzy, bowiem członkowie wymienionych batalionów uważali rządy ówczesnego prezydenta Petra Poroszenki za złagodzoną wersję reżimu Wiktora Janukowycza i nie chcieli być kojarzeni z jego decyzjami: *Większość pierwszych ochotników nie chciała nawet mieć z nim [reżimem Poroszenki] formalnego związku. A żółto-niebieska wersja stała się rodzajem symbolu wyróżniającego „bezpieństwowość” ochotników partyzantów. Oczywiście nikt tego nie wdrażał na żadnym oficjalnym szczepku. Zresztą nie mieliśmy wtedy w ogóle oficjalnych szczepki. Ale „wśród swoich” taki trend istniał*²¹. W wyborze właśnie takich barw, obok nawiązania do dziedzictwa OUN, odegrały rolę wspomniane wyżej mity dotyczące Słowiańszczyzny i przeszłości Ukrainy, bowiem wśród członków tworzących trzon „Azowa” oraz sporej części bojowników batalionu „Ajdar” bardzo silne są kultury neopogańskie²². W 2017 roku pewną sensację wywołał film zamieszczony w Internecie

¹⁹ *Druha chastyna Hromads'kykh slukhan'...*

²⁰ *Vidkrytyi lyst do bromadian shchodo sprob nyschchennia chy fał'syfikatsii derzhavnykh symboliv Ukrainy, Ukraïns'ke heral'dychne tovarystvo*, [online] <http://uht.org.ua/ua/news;11238/>, 20 XII 2021.

²¹ M. Kravchenko, *I syn'o-zhovtyi, i zhovto-synii (do dnia Derzhavnoho Prapora)*, Censor.net, 23 VIII 2020, [online] <https://censor.net/ru/b3215431>, 12 XII 2021.

²² N.A. Kočan, *Deâki osoblivosti vikoristannâ religijnogo činnika v gibridnij vijni Rosijs'koï Federacii na Shodi Ukraïni*, [w:] *Kul'turni tsinnosti Krymu i Donbasu v umovakh viiny ta okupatsii, Materialy Kruhloho stolu. Istoryko-kul'turnyi ta naukovyi potentsial Pivdnia ta Skhodu Ukraïny v umovakh*

przez pułk „Azow”, na którym jego członkowie oddają cześć posagowi Peruna – jednemu z najważniejszych idoli w panteonie słowiańskich bożków²³. W rzeczywistości film pokazujący „azowców” modlących się do pogańskiego władcy gromów i błyskawic oraz wznoszących okrzyk „Sława Perunowi” jest tylko jednym z wielu dowodów na obecność kultów neopogańskich w ekstremistycznych formacjach ochotniczych²⁴.

Obraz umundurowanych żołnierzy maszerujących pod żółto-błękitnymi flagami na różnego rodzaju defiladach i przysięgach wojskowych zaczął częściej gościć w ukraińskich kanałach telewizyjnych. Barwy żółto-błękitne powiewały na uroczystościach i różnego rodzaju przedsięwzięciach, w których brali udział członkowie wspomnianych jednostek militarnych oraz ich sympatycy (np. marsz Światosława w Kijowie, 2015)²⁵. Żółto-błękitne barwy w ukraińskich formacjach ochotniczych pojawiały się najczęściej w zestawieniu z innymi symbolami charakterystycznymi dla ruchów neofaszystowskich lub neonazistowskich na całym świecie. Były to znaki i symbole nazistowskie lub rasistowskie, np. krzyże celtyckie (oznaczające supremację białej rasy), koła zębate (jeden z symboli narodowego socjalizmu w III Rzeszy), a także runy używane w przeszłości przez SS i SA (takie runy znalazły się na emblemacie batalionu ochotniczego „Kijów-2”). W zestawieniu z żółto-błękitnymi kolorami powiewały zwykle flagi czerwono-czarne odwołujące się do dziedzictwa OUN i UPA (Ukraińskiej Powstańczej Armii)²⁶.

Kolory żółto-błękitne znalazły się na oficjalnym emblemacie (do 2015 roku) pułku „Azow”: na ich tle przedstawiono monogram „idea nacji” (alternatywnie „idea narodu”) i symbol Czarne Słońce (niem. Schwarze Sonne). Czarne Słońce to symbol o rodowodzie starożytnym, który w hitlerowskiej III Rzeszy, jako znak okultystyczny, został zaadaptowany na potrzeby organizacji SS. Bezpośrednio wzór zaczerpnięty został z mozaiki w średniowiecznym zamku w Wewelsburgu – okultystycznym centrum ceremonialnym SS, utworzonym na polecenie Heinricha Himmlera. Obecnie często posługują się tym symbolem zarówno organizacje neonazistowskie, jak i neopogańskie²⁷. Należy zwrócić uwagę, że w ukraińskich skrajnie radykalnych ruchach znak Czarne Słońce stał się symbolem powrotu do korzeni słowiańskich.

okupatsii ta voiennykh dii: zahrozy, utraty, perspektyvy zberzhennia ta vidnovlennia, red. V.A. Smolii, Kyiv 2015, s. 76. Na marginesie tych rozważań warto zwrócić uwagę na liczne kontakty „Azowa” z fałszywym i jednocześnie głoszącym neopogańskie koncepcje Stowarzyszeniem na rzecz Tradycji i Kultury „Niklot” w Polsce.

²³ Perun w wierzeniach wschodnich Słowian był naczelnym władcą niebios, panem gromów i błyskawic. Ośrodki kultu Peruna istniały w X stuleciu w najważniejszych grodach Rusi, m.in. w Kijowie i w Nowogrodzie Wielkim; zob. P. Sekuła, *Rus Orientalna. Państwo kijowskie wobec cywilizacji Wschodu w teoriach i badaniach naukowych*, Kraków 2016, s. 176-177.

²⁴ *Perun na bazi polku azov. Sportywnyi turnir na chest' peremohy Sviatoslava nad Khazariieiu*, YouTube, 5 VII 2017, [online] <https://www.youtube.com/watch?v=lcYMOaw9MLc>, 23 XII 2021.

²⁵ „*Marsh Sviatoslava*” na *maidani Nezalezhnosti (priama transliatsiia)*, YouTube, 3 VII 2015, [online] https://www.youtube.com/watch?v=AGb6yB_m7eI, 10 XII 2021.

²⁶ *Tamże*.

²⁷ M. Duda, *Przestępstwa z nienawiści. Studium prawnokarne i kryminologiczne*, Olsztyn 2016, s. 57, [online] <http://www.uwm.edu.pl/kryminologia/wp-content/uploads/2017/02/Przest%C4%99pstwa-z-nienawi%C5%9Bci-Studium-prawnokarne-i-kryminologiczne-tekst.pdf>, 12 XII 2021.

Dla dalszej analizy szczególnie istotnym z punktu widzenia odpowiedzi na postawione w problemie badawczym pytania jest kontekst, w którym pojawiły się na zdewastowanym pomniku w Krakowie barwy żółto-niebieskie, a zwłaszcza symbol namalowany na cokole Józefa Piłsudskiego, będący wspomnianym wyżej monogramem „idea nacji”.

ANALIZA GRAFICZNA MONOGRAMU „IDEA NACJI”

Pełne zrozumienie symboliki barw żółto-niebieskich na pomniku Czwórki Legionowej umożliwia analiza znaku namalowanego przez sprawców na cokole pomnika Józefa Piłsudskiego. Jest to graficzne przedstawienie monogramu „idea nacji” (N), lustrzaniego odbicia „wilczego haka” (niem. *Wolfsangel*) – z pochodzenia pogańskiego symbolu runicznego. W historii najnowszej „wilczy hak” w dwóch wersjach (horyzontalnej i wertykalnej) został zaadaptowany w III Rzeszy na potrzeby ruchu nazistowskiego, zwłaszcza w niektórych dywizjach SS, m.in. 2. Dywizji Pancerniej SS „Das Reich” (wersja horyzontalna), 4. Dywizji Grenadierów Pancernych SS „Polizei” oraz Werwolfu – hitlerowskiej organizacji o charakterze dywersyjnym i terrorystycznym (w wersji wertykalnej)²⁸.

W symbolice ugrupowań skrajnie nacjonalistycznych i neonazistowskich monogram „idea nacji” poprzez analogię do znaku nazistowskiego występuje w formie odbicia lustrzanego wersji horyzontalnej „wilczego haka” i jest jednocześnie graficznym złożeniem dwóch liter: „N” (w założeniu twórców monogramu wyglądem mająca odpowiadać literze „N” w języku staroruskim) oraz „I” (pionowo przecina w centralnym miejscu monogramu poprzeczny element litery „N”) będących odwołaniem do słów „nacja” („naród”) i „idea”, lub częścię „idea nacji” („idea narodu”). Monogram jest złożeniem pierwszych liter tych słów. W oficjalnej wersji na górnym i dolnym końcu litera „I” jest skośne przycięta równolegle do poprzecznego elementu litery „N”. Na oznakowaniach organizacji neonazistowskich lub neofaszystowskich monogram koloru czarnego jest zwykle przedstawiany na żółtym (złotym) tle lub odwrotnie, a także w kolorze białym na czarnym planie.

MOTYWY POWSTANIA MONOGRAMU

Monogram „idea nacji” jest wykorzystywany tylko na Ukrainie, stąd można mówić o jego ukraińskiej specyfice. Po raz pierwszy w przestrzeni publicznej pojawił się w październiku 1991 roku w związku z założeniem we Lwowie neonazistowskiej partii Socjal-Narodowa Partia Ukrainy (SNPU)²⁹. Jej twórcami było trzech polityków:

²⁸ *Azov („Ideia natsii”)*, Reporting Radicalism, [online] <https://reportingradicalism.org/ua/symvolynenavysti/symvolika-orhanizatsii/orhanizatsiia/azov-ideia-natsii>, 12 XII 2021.

²⁹ Nazwa partii kojarzącą się z narodowym socjalizmem nie jest przypadkowa. Tadeusz A. Olszański tłumaczy nazwę partii jako Socjal-Nacjonalistyczna Partia Ukrainy z uwagi na fakt, że partia zdefiniowała swoje poglądy i ideologię jako zdecydowanie „socjal-nacjonalistyczną”; T.A. Olszański, *Partia*

Jarosław Andruszkiw (lider), Andrij Parubij i Ołeh Tiahnybok (zastępca, późniejszy lider partii Ogólnoukraińskie Zjednoczenie „Swoboda”)³⁰. „Idea nacji” była oficjalnym monogramem partii widocznym m.in. na pieczętkach i odpowiadała jej głównym założeniom doktrynalnym. Liderzy SNPU uważali się za ideologicznych spadkobierców OUN-UPA i Waffen-SS Galizien³¹, a także wielokrotnie odwoływali się do frazeologii faszystowskiej i haseł rasistowskich. W 2000 roku na zaproszenie SNPU na Ukrainę przyjechał przywódca Frontu Narodowego Francji Jean-Marie Le Pen, który uczestniczył w VI Zjeździe Partii. Niedługo po nawiązaniu kontaktów francuscy radykałowie razem z młodzieżówką SNPU prowadzili wspólne ćwiczenia wojskowe w ukraińskich Karpatach³². Partia poszukiwała nowych zwolenników wśród radykalnych grup młodzieży, m.in. skinheadów i pseudokibiców piłki nożnej. Jednak w 2004 roku SNPU zmieniła taktykę i zewnętrzny wizerunek (neonazistowska symbolika, hasła i radykalny program nie przysporzyły jej popularności w społeczeństwie ukraińskim, czego dobitnym przykładem były kolejne wybory do parlamentu, w których SNPU nigdy nie przekroczyła progu wyborczego). Partia zmieniła nazwę na Ogólnoukraińskie Zjednoczenie „Swoboda”, na czele której stanął Tiahnybok³³. Zaprzestano wówczas wykorzystywania źle kojarzącego się monogramu „idea nacji”, w miejsce symbolu dłoni z wysuniętymi trzema palcami (stylizowanej na trójkąb). Wydarzenie to można uznać za moment, w którym „idea nacji” stała się ogólnym symbolem ukraińskiego ruchu neonazistowskiego i neofaszystowskiego.

Monogram „idei nacji” został wkrótce zaadoptowany przez neofaszystowskie ugrupowanie Zgromadzenie Socjal-Narodowe (ZSN) głoszące hasła antysemickie i antyromskie. Monogram pojawiał się na proporcach, flagach, elementach umundurowania, breloczkach, a także tatuażach członków paramilitarnego ugrupowania Patriota Ukrainy (wcześniej młodzieżowe skrzydło SNPU) i Czarny Korpus – ekstremistycznych i neonazistowskich organizacji zaangażowanych m.in. w prześladowanie obcokrajowców na terenie Ukrainy i głoszących hasła supremacji białej rasy. Patriota Ukrainy zasłynął głównie jako skrajnie radykalna i rasistowska organizacja, której członkowie podnosili kwestie rasowej i etnicznej czystości krwi.

Ostatecznie monogram został uznany za oficjalny znak założonego w 2014 roku paramilitarnego batalionu ochotniczego „Azow” (od września 2014 roku jako pułk, od listopada 2014 roku w strukturach Gwardii Narodowej Ukrainy). Dowódcą „Azowa” został Andrij Bilecki, który w 2006 roku sformował wspomnianego wyżej Patriotę

Swoboda – nowa jakość na ukraińskiej prawicy, Ośrodek Studiów Wschodnich, 5 VII 2011, [online] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2011-07-05/partia-swoboda-nowa-jakosc-na-ukrainskiej-prawicy>, 15 XII 2021.

³⁰ I. Pylypenko, *VO Svoboda*, Informatsiïne ahentstvo „Parlament”, [online] <https://parlament.ua/political-parties-ukraine/vo-svoboda/>, 12 XII 2021.

³¹ Pełna nazwa to: 14 Dywizja Grenadierów Waffen SS (Galizien). Nazistowska jednostka wojskowa składająca się z ukraińskich ochotników utworzona w 1943 roku na polecenie gubernatora Dystryktu Galicja Ottona Wächtera.

³² P. Andrusechko, *Sbliakh Tiahnyboka do Svobody*, „Ukraińs'kyi zhurnal” 2009, nr 5, s. 38.

³³ I. Pylypenko, *VO Svoboda...*

Ukrainy. Członkowie „Azowa” oraz utworzona na bazie pułku organizacja polityczna Korpus Cywilny „Azow” (CK Azow, 2015) używali również innych znaków i symbolów uważanych za nazistowskie lub rasistowskie, m.in. swastyki, krzyże celtyckie, runy SS, ale oficjalnym monogramem pozostaje „idea nacji”³⁴. Na emblemacie pułku „Azow” z lat 2014-2015 monogram „idea nacji” znajdował się w zestawieniu z Czar-nym Słońcem – nazistowskim symbolem SS powszechnie używanym przez różne grupy neonazistowskie na całym świecie.

KONTEKST I SYMBOLIKA MONOGRAMU

W ideologii ukraińskich organizacji neofaszystowskich i neonazistowskich monogramowi „idea nacji” przypisano treści bezpośrednio odwołujące się do dziedzictwa III Rzeszy oraz OUN-UPA, zwłaszcza jej lidera Stepana Bandery, a także poglądów Dmytra Doncowa i Mykoły Ściborskiego – głównych ideologów tzw. integralnego nacjonalizmu ukraińskiego. Doncow uważał, że nacja ma obowiązek prowadzenia walki z innymi narodami, aby wywalczyć przestrzeń życiową, podobnie jak niemieckie Lebensraum. W toku walki o przestrzeń, ale także walcząc o czystość krwi, dopuszczalne było stosowanie przemocy i terroru³⁵. Konsekwencją nabierania przez OUN-UPA cech faszystowskich był m.in. udział tej organizacji w masowych zbrodniach popełnianych na ludności żydowskiej, polskiej i ormiańskiej podczas II wojny światowej³⁶. Doktryna Doncowa będąca zaprzeczeniem wypracowanej przez wieki w zachodniej cywilizacji tolerancji, demokracji i humanizmu została formalnie przyjęta jako ideologiczna podstawa funkcjonowania OUN, a jednocześnie jest propagowana przez organizacje neofaszystowskie i neonazistowskie, które za swój symbol graficzny wybrały monogram „idea nacji”. Litera „N” odpowiada narodowi mającemu wartość absolutną (zgodnie z hasłem „Naród ponad wszystko”).

³⁴ W 2016 roku CK „Azow” utworzył partię polityczną pod nazwą Korpus Narodowy.

³⁵ Doncow, Ściborski, a także Mykoła Michnowski wielokrotnie w swoich pracach wykorzystywali elementy koncepcji ściśle szowinistycznych i rasistowskich cechujących się nienawiścią wobec obcych. Teorie Doncowa przyczyniły się do ludobójstwa dokonanego na Polakach przez UPA, a także współudziału OUN w ludobójstwie Żydów podczas drugiej wojny światowej. Zob. T. Stryiek, *Faszyzm czy integral'nyi natsjonalizm? OUN u suchasniū suspil'niū dyskusii ta v istoriobrafichniū i politolobichniū perspektyvi*, „Ukraina moderna” 2013, nr 20, s. 123-150; IU. Radchenko, *Rassuzhdeniia nad knyhoi Aleksandra Zaitseva Ukraynskyi yntehral'nyi natsyonalizm yly Ukraynskye pravye radykaly v kontekste epokhy*, „Forum noveishei vostochnoevropeiskoi ystoriy y kul'tury” 2014, nr 2, s. 242-254; K. Łada, *Treść i znaczenie „Dekalogu” nacjonalistycznego OUN*, [w:] *Materiały i studia z dziejów stosunków polsko-ukraińskich*, red. B. Grott, Kraków 2008, s. 65-80; T. Snyder, *A Fascist Hero in Democratic Kiev*, *The New York Review*, 24 II 2010, [online] <https://www.nybooks.com/daily/2010/02/24/a-fascist-hero-in-democratic-kiev/>, 18 XII 2021; G. Rossoliński-Liebe, *Bandera, masowa przemoc i odpowiedzialność. Czy Stepan Bandera był odpowiedzialny za zbrodnie popełnione przez OUN i UPA?*, „Zagłada Żydów. Studia i Materiały” 2019, nr 15, s. 219-250.

³⁶ Na temat udziału OUN w ludobójstwie Żydów zob. J.P. Himka, *The Lviv Pogrom of 1941: The Germans, Ukrainian Nationalists and the Carnival Crowd*, „Canadian Slavonic Papers” 2011, vol. 53, no. 2/4, s. 209-243.

Najważniejsi działacze Socjal-Narodowej Partii Ukrainy będący twórcami i propagatorami tego monogramu byli wielokrotnie oskarżani przez organizacje międzynarodowe, m.in. Centrum Szymona Wiesenthala, o głoszenie haseł ksenofobicznych i antysemitów. Czołowi działacze pułku „Azow” na ogół nie ukrywali swoich neonazistowskich poglądów. Należy w tym miejscu zaznaczyć, że motywy neopogańskie w organizacjach takich jak „Azow” lub „Ajdar” często łączą się z postawami rasizmu i antysemityzmu³⁷. Rasizm w poglądach liderów Patrioty Ukrainy występował obok elementów neopogańskich, manifestowanych m.in. poprzez odprawianie obrzędów dawnych Słowian (z braku źródeł była to raczej pewna forma stylizacji) i używaniem swastyki jako aryjskiego znaku słońca. Od 2006 roku członkowie Patrioty Ukrainy zbierali się każdego roku na nocne świętowanie w ruinach wczesnosłowiańskiego grodu Donec w Charkowie³⁸. Z kolei szef organizacji Bilecki (późniejszy dowódca pułku „Azow”) niejednokrotnie w przestrzeni publicznej wypowiadał opinie zawierające elementy ksenofobiczne, rasistowskie i antysemitów³⁹. Udzielał się aktywnie na stronach internetowych ukraińskich pogan zrzeszonych w Ojczyściej Ukraińskiej Narodowej Wiarze (RUNWira). W 2008 roku Bilecki pisał o cywilizacji białej rasy jako największym osiągnięciu ludzkości⁴⁰. Głosił również, że w celu odrodzenia ducha nacjonalistycznego w społeczeństwie konieczne jest rasowe oczyszczenie narodu ukraińskiego. W jego opinii Ukraińcy stanowią największą i najlepszą pod względem jakościowym część białej rasy i ich misją jest stanąć na czele pochodu Białych Narodów świata przeciwko prowadzonemu przez semitów podludziom⁴¹. Co ciekawe, jeszcze w 2010 roku Bilecki głosił także konieczność przymierza z rosyjskimi nacjonalistami – „duchowymi braćmi” Ukraińców, a nawet konfederacji z Rosją⁴².

Członkowie batalionów i organizacji „Azow” „Ajdar” „Tornado” i UNA-UNSO aktywnie uprawiali propagandę antysemitów, której jednym z lejtmotywów jest mit

³⁷ Zagadnienie koncepcji neopogańskich we współczesnych ruchach nacjonalistycznych, a także neofaszystowskich i neonazistowskich na Ukrainie zasługuje na osobne omówienie. W tym miejscu wystarczyłoby poprzestać na stwierdzeniu, że praktycznie od początku ukraińskiej niepodległości współistniały w kraju dwie odmiany nacjonalizmu: neopogański prezentowany w przeszłości głównie przez Ojczyściej Ukraińską Narodową Wiarę (RUNWira) i nacjonalizm świecki, który w celach taktycznych starał się normalizować stosunki z Cerkwią. B. Grott, *„Ojczyściej Ukraińska Narodowa Wiara” jako nacjonalistyczny ruch neopogański*, [w:] *Różne oblicza nacjonalizmów. Polityka – Religia – Etos*, red. B. Grott, Kraków 2010, s. 285-294.

³⁸ N.A. Kočan, *Deaki osoblivosti...*, s. 76.

³⁹ *Zlochyny na grunty nenyavysti v Ukraini – 2015*, uporiad. V.M. Batsunov, Kharkiv 2016, s. 108. Bilecki jako polityk (poseł VIII kadencji) dał się również poznać jako zwolennik przywrócenia Ukrainie statusu państwa z bronią atomową; zob. P. Sekuła, *Ukraińscy liderzy polityczni wobec traktatu o nieprolifacji broni jądrowej*, [w:] *Przywódcy polityczni wobec współczesnych zagrożeń. Wyzwania dla przywódców na poziomach międzynarodowym, krajowym i lokalnym*, red. M. Hartliński, Olsztyn 2017, s. 289-305.

⁴⁰ *Tamże*.

⁴¹ A. Bilets'kyi, „Ukraińs'kyi sotsial-natsionalizm”, *Sotsial-natsional'na Asambleia*, Internet Archive, [online] <https://web.archive.org/web/20111016133326/http://sna.in.ua/archives/281>, 12 XII 2021.

⁴² Wywiad z Andrijem Bileckim z 2010 roku na stronie Eleny Łukasz; E. Lukash, *byletskyi rf*, YouTube, 16 VII 2019, [online] https://www.youtube.com/watch?v=LqGG_Vr9cJU, 19 XII 2021.

chazarski⁴³. Jest to chyba najważniejszy komponent ideologii antysemickiej w Rosji i na Ukrainie wśród nazistowskich radykałów i neopogan głoszących poglądy o zniewoleniu Słowian przez Żydów. Koncepcja po raz pierwszy została sformułowana w Rosji, gdzie znaczny wpływ na jej popularyzację w społeczeństwie miały teorie pisarza i orientalisty Lwa Gumilowa (1912-1992). Po upadku Związku Sowieckiego mit został zaadoptowany na gruncie ukraińskim, ale aż do 2014 roku nie uzyskał większego rozgłosu. Teza o Chazarach odwołuje się do wydarzeń historycznych w czasach Rusi Kijowskiej i jej rywalizacji z Kaganatem Chazarskim, kiedy to wojska ruskiego kniazia Światosława rozbiły armię Chazarów i zajęły stolicę państwa Itil⁴⁴. Wszelako Żydzi Chazarzy mieli rozproszyć się po Rusi ze szkodą dla miejscowej ludności słowiańskiej. Mit chazarski czerpie argumenty jednocześnie z różnych dyskursów antysemickich, stąd Ukraińcy, Białorusini i Rosjanie okazują się czystej krwi Aryjczykami lub po prostu Białą Rasą. Na Ukrainie mit był odświeżany przy okazji tzw. Marszów Światosława (pierwszy w 2015 roku Zorganizował Prawy Sektor) na cześć zwycięstwa ruskiego wodza, podczas których dochodziło do manifestowania symbolów nienawiści⁴⁵.

Od głoszonej werbalnie ideologii i haseł propagandowych członkowie wspomnianych organizacji często przechodzili do fizycznych aktów agresji przeciwko mniejszościom narodowym i religijnym. „Azow” oraz równie otwarcie głosząca poglądy neonazistowskie organizacja S14 (ukr. C14) byli odpowiedzialni za napady na tle rasistowskim i ksenofobicznym, m.in. liczne ataki na obozy Romów w Kijowie i we Lwowie, w tym na dzieci, lub podczas meczów piłkarskich (np. pobicie czarnoskórych kibiców podczas meczu Dynamo – Chelsea)⁴⁶.

⁴³ *Zlochyny na grunti nenavysti...*, s. 57-60.

⁴⁴ Kaganat tureckich z pochodzenia Chazarów został założony w VII stuleciu, a od VIII wieku był stale zasiedlany przez żydowskich uciekinierów z Persji, Babilonu oraz Bizancjum. Około 740 roku lub na początku IX wieku chazarska elita (a także część pozostałych mieszkańców) przyjęła judaizm, wszelako pod względem etnicznym wciąż stanowili (dominującą co prawda) mniejszość. W 965 roku ruski książę Światosław w bitwie pod Sarkelem rozgromił armię Chazarów, a następnie zajął ich stolicę Itil; zob. P. Sekuła, *Ruś Orientalna...*, s. 111, 120-125, 144.

⁴⁵ N.A. Kočan, *Deaki osoblivosti...*, s. 78. Podają definicję symboli nienawiści za Ukraińskim Helsińskim Związkiem Praw Człowieka: *Znaki i symbole wykorzystywane przez osoby dokonujące przestępstw z nienawiści, aby zaznaczyć swój związek z prawicowo-ekstremistyczną lub nacjonalistyczną ideologią. Większość obecnych symboli nienawiści w przeszłości nimi nie było i wyrażały inną treść. Na przykład swastyka symbolizowała w różnych kulturach słońce, ogień, temperament, sukces; czaszka – śmierć, niebezpieczeństwo, kości Adama. Niektóre symbole były pierwotnie literami, takie jak runy, lub ogólnie znakami bez szczególnej treści, takie jak Wolfsangel. Niektóre z symboli zostały zawłaszczone przez różne skrajnie prawicowe, nazistowskie, faszystowskie, rasistowskie ruchy i organizacje. W większości przypadków te ruchy i organizacje zmieniły lub zniekształciły pierwotne historyczne znaczenie symbolu i stał się on symbolem określonego ruchu lub organizacji, wyrażającym i przekazującym jej ideologię. Po takim zawłaszczeniu i przekształceniu symbol zaczął być ściśle kojarzony najpierw z konkretną organizacją lub ruchem, potem z pewnymi ideami, zyskując własne istnienie i odrywając się od pierwotnego znaczenia. Tak oto symbol stał się symbolem nienawiści. Symwoły nenavysti: Dovidnyk, red. M. Hrinberh, Kyiv 2021, s. 4, [online] https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/Prev-Hate_Symbols_A4.pdf, 23 XII 2021.*

⁴⁶ *Zlochyny na grunti nenavysti v Ukraini...*, s. 110; Ch. Miller, *Ukrainian Militia Behind Brutal Roman Attacks Getting State Funds*, RFE/RL, 14 VI 2018, [online] <https://www.rferl.org/a/ukrainian->

Kontekst porównawczy – liczne symbole nazistowskie, faszystowskie i OUN-UPA wykorzystywane w wymienionych ugrupowaniach – a także analiza wypowiedzi ich członków i liderów wskazują, że stosowanie monogramu „idei nacji” w wersji lustrzanej symbolu hitlerowskiego „wilczy hak” jest świadomym odwołaniem do ideologii nazizmu oraz promuje treści rasistowskie i antysemickie.

Programowy dokument Patrioty Ukrainy i ZSN – Prawo do Narodu – głosił, iż naród ma prawo do monoetniczności własnego państwa i ignorowania norm międzynarodowych, a także: *Naród jako zamknięta populacja genetyczna ma prawo do pozbycia się ze swojego terytorium nierasowych nieczystości poprzez deportację ich nosicieli do ich historycznego terytorium*⁴⁷. Niektóre materiały propagandowe Patrioty Ukrainy i ZSN zostały wprost przerobione z plakatów III Rzeszy⁴⁸. Jak podkreśla ukraińska badaczka Natalia Koczan w artykule omawiającym wykorzystanie czynnika religijnego w wojnie hybrydowej Rosji przeciwko Ukrainie, rasizm w ideologii „patriotów” (od początku stanowiących trzon „Azowa”) logicznie łączył się ze słowiańskim neopogaństwem, łącznie z symboliką swastyki i aryjskich znaków solarnych⁴⁹. Większość wymienionych ugrupowań ukraińskich jest klasyfikowanych przez międzynarodowe i zachodnie organizacje walczące z przejawami antysemityzmu i rasizmu jako neofaszystowskie lub neonazistowskie. Centrum Szymona Wiesenthala, Amnesty International, Reporting Radicalism, Freedom House lub Human Rights Watch wielokrotnie zwracały uwagę na regularnie dokonywane przez ich członków akty agresji i mowę nienawiści na tle rasowym, wyznaniowym lub narodowym⁵⁰. Problem przybierających na sile ruchów neofaszystowskich i neonazistowskich został dostrzeżony przez Europejską Komisję Przeciwko Rasizmowi i Nietolerancji (ECRI), która podkreśliła wzrost agresji ze strony organizacji takich jak S14, „Azow”, Prawy Sektor, Sicz Karpacka i inne. ECRI odnotował, że wymienione ugrupowania kilkakrotnie atakowały grupy romskie, a nawet

militia-behind-brutal-romany-attacks-getting-state-funds/29290844.html, 29 XII 2021; *Ukraine: Fatal Attack on Roma Settlement*, Human Rights Watch, 26 VI 2018, [online] <https://www.hrw.org/news/2018/06/26/ukraine-fatal-attack-roma-settlement>, 29 XII 2021.

⁴⁷ „Pravo natsii”, *Sotsial-natsional’na Asambleia*, [online] <https://web.archive.org/web/20111016134226/http://sna.in.ua/archives/308>, 12 XII 2021.

⁴⁸ *Andrii Bilets’kyi – Holova partii Natsional’nyi korpus*, Reporting Radicalism, [online] <https://reportingradicalism.org/ua/dovidky/fizychni-osoby/andrii-biletskyi-holova-partii-natsionalnyi-korpus>, 12 XII 2021.

⁴⁹ N.A. Kočan, *Deaki osoblivosti...*, s. 78.

⁵⁰ Zob. list otwarty do ministra spraw wewnętrznych Ukrainy i prokuratora generalnego podpisany przez Human Rights Watch, Amnesty International, Frontline Defenders i Freedom House, *Joint Letter to Ukraine’s Minister of Interior Affairs and Prosecutor General Concerning Radical Groups*, Human Rights Watch, 14 VI 2018, [online] <https://www.hrw.org/news/2018/06/14/joint-letter-ukraines-minister-interior-affairs-and-prosecutor-general-concerning>, 29 XII 2021. Amnesty International wskazywała także na zbrodnie wojenne popełniane przez ochotnicze bataliony na wschodzie kraju; zob. Amnesty International, *Ukraina musi powstrzymać zbrodnie wojenne popełniane przez ukraińskie siły ochotnicze*, Amnesty International, 8 IX 2014, [online] <https://amnesty.org/pl/ukraina-musi-powstrzymac-zbrodnie-wojenne-pope%C5%82niane-przez-ukrai%C5%84skie-si%C5%82y-ochotnicze/>, 21 XII 2021.

uczestników antyfaszystowskich demonstracji czy wydarzeń organizowanych przez wolontariuszy Amnesty International⁵¹.

Przechodząc do konkluzji, należy stwierdzić, że monogram „idea nacji” jest jednym z ważniejszych symboli nienawiści współczesnego ruchu neofaszystowskiego i neonazistowskiego na Ukrainie. Monogram „idea nacji” jest także wykorzystywany do głoszenia treści faszystowskich i nazistowskich bez związku z konkretną organizacją lub strukturą. Nie jest możliwe zastosowanie monogramu w innych celach niż zademonstrowanie ww. poglądów, np. jako talizmanu, gdyż nigdy nie pełnił on takiej funkcji na Ukrainie, a jego powstanie od początku związane było z ugrupowaniami odwołującymi się do tradycji faszyzmu, neonazizmu lub integralnego nacjonalizmu ukraińskiego.

ZAKOŃCZENIE

Na podstawie przedstawionych w artykule danych i analiz można wyciągnąć wniosek, że umieszczone na pomniku Józefa Piłsudskiego i Czwórki Legionowej symbole nienawiści (niezależnie od motywów sprawców, ich celów i kontekstu politycznego, które nie są przedmiotem niniejszej analizy) nawiązują do znaków używanych przez ruchy neonazistowskie, takie jak pułk „Azow”, a także jego sympatyków. Analiza symboliki świadczy również, iż mamy do czynienia z przypadkiem publicznego nawoływania do nienawiści na tle różnic etnicznych i rasowych, a także propagowaniem treści totalitarnych.

BIBLIOGRAFIA

- Andrii Bilets'kyi – Holova partii Natsional'nyi korpus*, Reporting Radicalism, [online] <https://reportingradicalism.org/ua/dovidky/fizychni-osoby/andrii-biletskyi-holova-partii-natsionalnyi-korpus>.
- Andrusechko P., *Shliakh Tiabnyboka do Svobody*, „Ukraïns'kyi zhurnal” 2009, nr 5.
- Azov („Ideia natsii”)*, Reporting Radicalism, [online] <https://reportingradicalism.org/ua/symvoly-nenavysti/symvolika-orhanizatsii/orhanizatsiia/azov-ideia-natsii>.
- Bilec'kij A., „*Ukraïns'kij social-nacionalizm*”, *Social-nacional'na Asambleâ, Internet Archive*, [online] <https://web.archive.org/web/20111016133326/http://sna.in.ua/archives/281>.
- Druha chastyna Hromads'kykh slukhan' „Derzhavnyi prapor”*, YouTube, 22 III 2016, [online] https://www.youtube.com/watch?v=edM_yLy_Oqo.
- Duda M., *Przestępstwa z nienawiści. Studium prawnokarne i kryminologiczne*, Olsztyn 2016, [online] <http://www.uwm.edu.pl/kryminologia/wpcontent/uploads/2017/02/Przest%C4%99pstwa-z-nienawi%C5%9Bci-Studium-prawnokarne-i-kryminologiczne-tekst.pdf>.

⁵¹ *European Parliament Resolution on the Rise in Neo-fascist Violence in Europe*, European Parliament, 17 X 2018, [online] https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/B-8-2018-0482_EN.html#_part1_def17, 21 XII 2021.

- European Parliament resolution on the rise in neo-fascist violence in Europe*, European Parliament, 17 X 2018, [online] https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/B-8-2018-0482_EN.html#_part1_def17.
- Grott B., „*Ojczyzna Ukraińska Narodowa Wiara*” jako nacjonalistyczny ruch neopogański, [w:] *Różne oblicza nacjonalizmów. Polityka – Religia – Etos*, red. B. Grott, Kraków 2010.
- Himka P., *The Lviv Pogrom of 1941: The Germans, Ukrainian Nationalists and the Carnival Crowd*, „Canadian Slavonic Papers” 2011, vol. 53, no. 2/4.
- Hrechylo A., *Syn’o-zhovtyi chy zhovto-blaknyti? Mify pro „perevernutyi” prapor*, Istorychna pravda, 14 I 2014, [online] <https://www.istpravda.com.ua/articles/2014/01/14/140850/>.
- Hromadski slukhannia „Derzhavnyi prapor”, m. Kyiv*, YouTube, 22 III 2016, [online] <https://www.youtube.com/watch?v=1YeHoDKEkcc>.
- İniciüvati zatverdžennâ Deržavnogo Prapora Ukraïni z žovtim kol’orom zgori, sinim znizu*, Elektronni petytsii — Ofitsiine internet-predstavnytstvo Prezydenta Ukraïny, 32 VIII 2015, [online] <https://petition.president.gov.ua/petition/795>.
- Jeden ze sprawców dewastacji pomnika Piłsudskiego w Krakowie zatrzymany. Ziobro: Możliwa inspiracja zagranicy, kraju, który w niewielkim stopniu graniczy z Polską*, Gazeta Wyborcza Kraków, 15 XI 2021, [online] <https://krakow.wyborcza.pl/krakow/7,44425,27806945,krakow-rmf-jeden-ze-sprawcow-dewastacji-pomnikow-pilsudskiego.html>.
- Joint Letter to Ukraine’s Minister of Interior Affairs and Prosecutor General Concerning Radical Groups*, Human Rights Watch, 14 VI 2018, [online] <https://www.hrw.org/news/2018/06/14/joint-letter-ukraines-minister-interior-affairs-and-prosecutor-general-concerning>.
- Kočan N.A., *Deâki osoblivosti vikoristannâ religijnogo činnika v gibridnij vijnj Rosijs’koï Federaciï na Shodi Ukraïni*, [w:] *Kul’turni tsinnosti Krymu i Donbasu v umovakh viïny ta okupatsiï, Materialy Krubloho stolu. Istoryko-kul’turnyi ta naukovyi potentsial Pivdnia ta Skhodu Ukraïny v umovakh okupatsiï ta voïennykh diï: zahrozy, vtraty, perspektyvy zberezhennta ta vidnovlennia*, red. V.A. Smolii, Kyiv 2015.
- Konstytutsiia Ukraïny*, Kyiv 2014.
- Kravchenko M., *I syn’o-zhovtyi, i zhovto-synii (do dnia Derzhavnoho Prapora)*, Censor.net, 23 VIII 2020, [online] <https://censor.net/ru/b3215431>.
- Lukash E., *bylets’kyi rf*, YouTube, 16 VII 2019, [online] https://www.youtube.com/watch?v=LqGG_Vr9cjU.
- Łada K., *Treść i znaczenie „Dekalogu” nacjonalistycznego OUN*, [w:] *Materiały i studia z dziejów stosunków polsko-ukraińskich*, red. B. Grott, Kraków 2008.
- Mamoń M., Tymczak P., *Kraków. Zdewastowany pomnik marszałka Józefa Piłsudskiego i Legionistów. Ambasada Ukrainy: „To prowokacja”. Policja szuka sprawców*, Gazeta Krakowska, 6 XI 2021, [online] <https://gazetakrakowska.pl/krakow-zdewastowany-pomnik-marszalka-jozefa-pilsudskiego-i-legionistow-ambasada-ukrainy-to-prowokacja-policja-szuka-sprawcow/ar/c1-15889933>.
- „Marsh Sviatoslava” na maïdani Nezalezhnosti (priama transliatsiia)*, YouTube, 3 VII 2015, [online] https://www.youtube.com/watch?v=AGb6yB_m7eI.
- Miller Ch., *Ukrainian Militia Behind Brutal Romany Attacks Getting State Funds*, RFE/RL, 14 VI 2018, [online] <https://www.rferl.org/a/ukrainian-militia-behind-brutal-romany-attacks-getting-statefunds/29290844.html>.

- Natsional'ni symboly ukraintsiv: avtentychnist' i spotvorennia*, YouTube, 9 IV 2015, [online] <https://www.youtube.com/watch?v=fATbBfkPf54>.
- Ol'khovs'kyi I., *Khto perevertach prapora?*, Ukraïns'kyi interes, 1 XI 2022, [online] <https://uain.press/articles/hto-perevertach-prapora-1101090>.
- Oles' O., *Zhovto-blakytyni prapor Peremohy, prapor Novoï Ukraïny! Vse taiemne staie iavnym abo iakyi prapor povynna maty Ukraïna*, Prapor.ukr, [online] <http://xn--80a2abdd.xn--j1amh/zhovto-blakitniy-prapor-peremogi-prapor-novoyi-ukrayini-vse-tayemne-staye-yavnim-abo-yakiy-prapor-povinna-mati-ukrayina/#more-2960>.
- Olszański T.A., *Partia Swoboda – nowa jakość na ukraińskiej prawicy*, Ośrodek Studiów Wschodnich, 5 VII 2011, [online] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2011-07-05/partia-swoboda-nowa-jakosc-na-ukrainskiej-prawicy>.
- Oświadczenie Ambasady Ukrainy w Rzeczypospolitej Polskiej w związku z aktem wandalizmu wobec pomnika Józefa Piłsudskiego w Krakowie*, Ambasada Ukrainy w Rzeczypospolitej Polskiej, 6 XI 2021, [online] <https://poland.mfa.gov.ua/pl/news/oswiadczenie-ambasady-ukrainy-w-rzeczypospolitej-polskiejw-zwiazku-ze-zbezczeszczeniem-pomnika-jozefa-pilsudskiego-w-krakowie>.
- Perun na bazi polku azov. Sportyvnyi turnir na chest' peremohy Sviatoslava nad Khazariieiu*, YouTube, 5 VII 2017, [online] <https://www.youtube.com/watch?v=lcYMOaw9MLc>.
- Prapor peremohy. Povernemo Natsional'nyi Prapor Ukraïni!*, Prapor.ukr, [online] <http://xn--80a2abdd.xn--j1amh>.
- „Pravo natsii”, *Sotsial-natsional'na Asambleia, Internet Archive*, [online] <https://web.archive.org/web/20111016134226/http://sna.in.ua/archives/308>.
- Pylypenko Ĺ., *VO Svoboda*, Informatsiïne ahentstvo „Parlament”, [online] <https://parlament.ua/political-parties-ukraine/vo-svoboda/>.
- Radchenko IU., *Rassuzhdeniya nad knyhoï Aleksandra Zaitseva Ukraynyskyi yntehral'nyi natsyonalizm yly Ukraynyskye pravye radykaly v kontekste epokhy*, „Forum noveisheï vostochnoevropeïskoï ystoriyy y kul'tury” 2014, nr 2.
- Rossoliński-Liebe G., *Bandera, masowa przemoc i odpowiedzialność. Czy Stepan Bandera był odpowiedzialny za zbrodnie popełnione przez OUN i UPA?*, „Zagłada Żydów. Studia i Materiały” 2019, nr 15, <https://doi.org/10.32927/ZZSiM.2020.15.10>.
- Sekuła P., *Ruś Orientalna. Państwo kijowskie wobec cywilizacji Wschodu w teoriach i badaniach naukowych*, Kraków 2016.
- Sekuła P., *Ukraïnsy liderzy polityczni wobec traktatu o nieprolifracji broni jądrowej*, [w:] *Przywódcy polityczni wobec współczesnych zagrożeń: Wyzwania dla przywódców na poziomach międzynarodowym, krajowym i lokalnym*, red. M. Hartliński, Olsztyn 2017.
- Skotyns'kyi T., *Ukraïns'kyi herb ta prapor*, L'viv 1935.
- Snyder T., *A Fascist Hero in Democratic Kiev*, The New York Review, 24 II 2010, [online] <https://www.nybooks.com/daily/2010/02/24/a-fascist-hero-in-democratic-kiev>.
- Stryiek T., *Fashyzm chy intehral'nyi natsjonalizm? OUN u suchasniï suspil'niï dyskusii ta v istoriografichniï i politolohichniï perspektyvi*, „Ukraïna moderna” 2013, nr 20.
- Symboly nenavysti: Dovidnyk*, red. M. Hrinberh, Kyïv 2021, [online] https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/Prev-Hate_Symbols_A4.pdf.

Ukraina musi powstrzymać zbrodnie wojenne popełniane przez ukraińskie siły ochotnicze, Amnesty International, 8 IX 2014, [online] <https://amnesty.org.pl/ukraina-musi-powstrzym%C4%87-zbrodnie-wojennepope%C5%82niane-przez-ukrai%C5%84skie-si%C5%82y-ochotnicze>.

Ukraine: Fatal Attack on Roma Settlement, Human Rights Watch, [online] <https://www.hrw.org/news/2018/06/26/ukraine-fatal-attack-roma-settlement>.

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz.U. 1997, nr 88, poz. 553 z późn. zm.

Vidkrytyi lyst do bromadian shchodo sprob nysbchennia chy fał'syfikatsii derzhavnykh symboliv Ukraïny, Ukraïns'ke heral'dychnе tovarystvo, [online] <http://uht.org.ua/ua/news;11238/>.

Zdewastowano pomnik Piłsudskiego i Legionistów. Policja szuka sprawców, Polska Agencja Prasowa, 6 XI 2021, [online] <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C992383%2Czdewastowano-pomnik-pilsudskiego-i-legionistow-policja-szuka-sprawcow.html>.

Zlochyny na grunti nenavysti v Ukraïni – 2015, uporiad. V.M. Batsunov, Kharkiv 2016.

Paweł SEKUŁA – doktor nauk humanistycznych w dyscyplinie historia; adiunkt w Zakładzie Studiów Polsko-Ukraińskich Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego. Specjalizuje się m.in. w problematyce organizacji radykalnych i ekstremistycznych w Europie Wschodniej.